

ALICJA SZOSTKIEWICZ

Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku

e-mail: alicjaszostkiewicz@wp.pl; ORCID: 0000-0002-2382-4980

Aktywność edukacyjna osób dorosłych w obszarze edukacji nieformalnej

Celem nierniejszego artykułu jest wskazanie i opisanie form aktywności edukacyjnej w obszarze edukacji nieformalnej osób dorosłych na podstawie raportu z badań własnych w kontekście wspólcześnieego dyskursu związanego z edukacją nieformalną.

Słowa kluczowe: *aktywność edukacyjna, edukacja całożyciowa, edukacja nieformalna, formy aktywności edukacyjnej*

Wprowadzenie

Wiek XXI to czas przemian gospodarczych, technologicznych i społecznych. Dynamika tych przemian powoduje, że społeczeństwo musi nieustannie aktualizować wiedzę.

W świetle powyższych wyzwań Komisja Europejska sformułowała definicję koncepcji całożyciowego uczenia się (*Lifelong learning*), która mówi, że są to: *wszelkie działania związane z uczeniem się przez całe życie, zmierzające do poprawy poziomu wiedzy, umiejętności i kompetencji w perspektywie osobistej, obywatelskiej, społecznej i/lub związanej z zatrudnieniem* (Komunikat Komisji Europejskiej, 2001). Innymi słowy, *Lifelong learning* dotyczy zarówno rozwoju indywidualnego, jak i rozwoju cech społecznych we wszystkich formach i kontekstach w obszarze: formalnym (szkoła, uniwersytet lub inna formalna placówka edukacyjna), pozaformalnym (kursy, szkolenia, staże zawodowe, warsztaty) i nieformalnym (rodzina, praca zawodowa, interakcje

międzyludzkie etc.). Odnosi się do każdego wieku, obejmuje wszystkie etapy uczenia się, począwszy od wczesnego dzieciństwa i edukacji szkolnej, poprzez czas aktywności zawodowej, aż po wiek senioralny. Uczenie się jako proces całościowy obejmuje, zdaniem J. Fielda, niezwykle złożony zespół epizodów edukacyjnych o różnej długości i różnym znaczeniu, związanych z całą biografią jednostki przyjmujących niekiedy zaskakującą kolejność. Epizodom tym towarzyszą różnorodne okoliczności społeczne i warunki instytucjonalne (Field 2003, s. 79). Jednocześnie są usytuowane w określonym kontekście społeczno-kulturowym i przebiega w wielu przenikających się przestrzeniach, w których egzystują indywidualne biografie. Zatem koncepcja uczenia się przez całe życie dotyka nie tylko wymienionych obszarów, ale także skłania się ku autonomii i podmiotowości, a jednocześnie refleksyjności. Koncepcja całościowego uczenia się awansowała współcześnie do paradygmatu rozwoju indywidualnego, społecznego i gospodarczego (Malewski 2002, s. 184).

Obszar edukacji nieformalnej

Uczenie się nieformalne swoją popularność zawdzięcza koncepcji uczenia się przez całe życie. Dorosły uczestnicząc w obszarze edukacji nieformalnej przez całe życie, zdobywa wiedzę, umiejętności i określone wartości na podstawie codziennych doświadczeń oraz wychowawczego wpływu swojego otoczenia. W procesie nieformalnego uczenia się szczególne znaczenie ma możliwość kształtowania u uczących się kompetencji społecznych, takich jak: odpowiedzialność społeczna i osobista, zdolność podejmowania inicjatyw, umiejętność efektywnego komunikowania się oraz pracy w grupie, gotowość do uczciwego zachowania się, a także poszanowania norm społecznych. Wyróżniającą cechą uczenia się w obszarze edukacji nieformalnej jest jego elastyczność i bieżące dostosowanie się do zmieniających się potrzeb i wymogów współczesnego świata (Nowacka 2010, s. 106). Aktywność edukacyjna w tym obszarze odbywa się w konkretnej sytuacji, przestrzeni i czasie (Przybylska, Wajsprych 2018, s. 69). Warte podkreślenia jest fakt, że dyskurs na temat edukacji nieformalnej rozpoczął się już w czasach starożytnych, wyraźny był również w czasach nowożytnych, w epoce odrodzenia oraz w kolejnych stuleciach (Przybylska, Nuissl 2016, s. 34–36). Z kolei na przełomie lat 70. i 80. XX wieku nastąpiło wyraźne ożywienie dyskusji na temat uczenia się przez całe życie, a tym samym podejmowanie aktywności w obszarze edukacji nieformalnej. Było to związane ze stagnacją gospodarki i rosnącego bezrobocia w krajach Zachodu oraz Trzeciego Świata. Okazało się, że edukacja formalna z wielu powodów nie jest w stanie rekompensować pojawiających się braków w kształceniu społeczeństwa, które odpowiadałyby potrzebom rynku pracy. Po pierwsze instytucje oświatowe nie są w stanie przekazać całej wiedzy potrzebnej do pokonywania

codziennych trudności związanych z przemianami społeczno-gospodarczo-technologicznymi. Po drugie budżety publiczne nie miały funduszy na inwestowanie w edukację człowieka na przestrzeni całego jego życia. Po trzecie badania empiryczne wyraźnie zaczęły wskazywać, że dorośli uczą się najefektywniej w ramach edukacji nieformalnej (Przybylska, Wajsprych 2018, s. 74). Potwierdzały to między innymi wyniki badań empirycznych opublikowane w książce *The adult learning project* A. Tougha, które pokazywały, że każdy dorosły podejmuje w ciągu roku kilka projektów edukacyjnych, tzn. pragnie pogłębić wiedzę w jakiejś dziedzinie, dowiedzieć się czegoś, zdobyć nowe umiejętności (Tough 1971). Jego badania pokazały, że „przeciętny”, dorosły w ciągu roku poświęcał około stu godzin na samokształcenie, tj. realizował około pięciu projektów rocznie i uczył się przez około dziesięć godzin w tygodniu. Te projekty edukacyjne najczęściej powstawały pod wpływem określonych wydarzeń osobistych, takich jak choroba, urodzenie dziecka, podjęcie nowej roli społecznej, lub wydarzeń globalnych: sytuacji politycznej, konfliktów, odkrycie wynalazku itp. Nie zawsze jednak uczący się traktują owe projekty *stricte*, jako uczenie się, gdyż w świadomości społecznej proces ten wiąże się najczęściej z jakąś instytucją edukacyjną, systemem, certyfikatem potwierdzającym poziom danej umiejętności. W raporcie tym autor wyraźnie podkreślił, że 80% zasobów swojej wiedzy jednostka zawdzięcza uczeniu się w życiu codziennym (tamże). Badania nad uczeniem nieformalnym zapoczątkowane przez A. Tougha w latach osiemdziesiątych XX wieku stały się podstawą do dyskursu międzynarodowego, który cieszy się do dzisiaj ciągłym zainteresowaniem. Współcześnie aktywność edukacyjna w obszarze edukacji nieformalnej w literaturze przedmiotu jest różnie nazywana, m.in. jako: „uczenie się w codzienności”, „nowe miejsce uczenia się”, „uczenie w czasie wolnym od pracy”, uczenie się samosterowne”, „uczenie się incydentalne”, „uczenie z życia” i wiele innych (Przybylska, Wajsprych 2018, s. 76). Można też znaleźć różnego rodzaju interpretacje pojęcia edukacja nieformalna, co wprowadza zamęt definicyjny. Próbę charakterystyki uczenia się nieformalnego w polskiej literaturze naukowej podejmują m.in. J. Kargul, S. M. Kwiatkowski, M. Malewski, J. Skrzypczak, H. Solarczyk, E. Przybylska, D. Wajsprych oraz T. Wujek. Wskazani autorzy w przybliżony sposób opisują obszar edukacji nieformalnej. Jednym głosem wskazują, że uczenie się nieformalne obejmuje (1) wszystkie formy uczenia się, w których uczestniczy jednostka poza zorganizowaną ofertą edukacyjną; (2) uczenie się nieformalne jest rodzajem samorozwoju przebiegającego bez udziału nauczyciela; (3) polega na wykorzystywaniu samodzielnie dobranych lektur, zasobów Internetu, obserwacji życia zawodowego, społecznego, rodzinnego, spotkań z przyjaciółmi etc.; (4) w tego typu sytuacjach edukacyjnych trudno jest uzyskać jakiegokolwiek świadectwo; (5) pojawia się satysfakcja z podejmowania uczenia się i rozumienia otaczających zjawisk. Należy podkreślić, iż rezultaty edukacji nieformalnej są trudniejsze do uchwycenia i zmierzenia (niż w przypadku edukacji formalnej i pozaformalnej), gdyż sami dorośli uczniowie mają z tym trudność (Nawrat 2013, s. 72). J. Kargul w swojej publikacji pt. *Obszary pozaformalnej i nieformalnej edukacji dorosłych. Przestanki do budowy*

teorii edukacji całościowej wymienia następujące obszary aktywności edukacyjnej w edukacji nieformalnej: cielesność, życie rodzinne, relacje międzyludzkie, czas wolny i rozwój zawodowy (Kargul 2005, s. 8–9). Polemikę z J. Kargulem prowadzi D. Nawrat, która stwierdza, że takie ujęcie edukacji przywiązanej do miejsca, instytucji, określonych odgórnie form, metod czy treści – staje się obecnie zbyt wąskie. Autorka podaje, jako przykład kompetencje rodzinne, które nabyte w trakcie życia ludzkiego mogą się okazać przydatne na rynku pracy (Nawrat 2009).

W wyniku ustawicznych zmian społeczno-gospodarczo-technologicznych uczenie się w obszarze edukacji nieformalnej nabiera wielowymiarowości, zmienia się jego struktura i charakter. W związku z szerokim zainteresowaniem edukacją nieformalną w ostatnich latach na gruncie polskim ukazały się dwa raporty ilościowe dotyczące tej formy edukacji. Pierwszy, dotyczący roku 2016, został opublikowany przez Główny Urząd Statystyczny i podaje, że udział w obszarze edukacji nieformalnej deklaruje 30,7% osób w wieku 18–64 lat. Z raportu tego może odczytać również, że w tej formie edukacji nieco większy jest udział kobiet (31,3%) niż mężczyzn (30,1%), oraz mieszkańców miast (34%) niż mieszkających na wsi (26,4%). Najwyższy udział w obszarze edukacji nieformalnej wykazywały osoby młode (18–24 lata) – ponad 40%. Z kolei dla grupy wieku 65–69 lat wynosił zaledwie 20%. Wśród respondentów w wieku 18–69 lat w uczeniu nieformalnym najczęściej brały udział osoby z wykształceniem wyższym (prawie połowa z nich) i policealnym (ponad jedna trzecia), natomiast najmniejszą aktywność wykazywały osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym oraz gimnazjalnym i niższym (GUS, 2016). Drugi raport, *Bilans kapitału ludzkiego – Edycja II*, wskazuje, że w Polsce w obszarze edukacji nieformalnej uczestniczy 62,7% osób dorosłych w wieku od 25 do 64 lat (Worek 2018). W wymienionych raportach widać, że uczestnictwo osób dorosłych w obszarze edukacji nieformalnej jest znaczące. W świetle powyższych analiz literatury przedmiotu i badań empirycznych oraz debacie międzynarodowej istnieje jeden głos, dotyczący tego, że próby statystycznego ujęcia populacji osób podejmujących uczenie się poza edukacją formalną nie są w pełni wiarygodne, ponieważ nie ma jednolitej definicji edukacji nieformalnej (Kaufmann 2016, s. 65). Odpowiedzią na to zapotrzebowanie mogą się stać badania jakościowe, które przeprowadzane na mniejszych grupach respondentów będą również wyłapywać funkcjonowanie osób dorosłych w środowiskach uczenia się, dzięki czemu będą bardziej czytelne.

Raport z badania

Poniższy skrócony raport z badań jakościowych przeprowadzonych w latach 2016–2017 r. może być przyczynkiem do dalszej dyskusji i eksploracji badawczych w obszarze edukacji nieformalnej. Badanie zostało osadzone w metodologii jakościowej,

co pozwoliło na zastosowanie procedur badawczych, które umożliwiły dotarcie „w głąb” badanego zjawiska i podjęcie problemów, wykraczających poza to, co uznawane jest za obiektywne i mierzalne (Giorgi 2003, s. 23). W badaniu zastosowano metodę fenomenografii (Męczkowska 2003, s. 74). Dzięki niej udało się wyodrębnić formy uczenia się w obszarze edukacji nieformalnej, której istotą jest ukierunkowanie się na świat życia codziennego i próba odkrycia znaczeń, jakie badani nadają przeżywanemu zjawisku w rzeczywistych sytuacjach (Giorgi 2003, s. 24). Posłużono się techniką semistrukturyzowanego wywiadu. W kolejnych etapach kilkakrotnie zapoznano się z treścią wypowiedzi, dokonano kondensacji oraz porównania materiału empirycznego, następnie pogrupowano fenomeny na podstawie różnic i podobieństw (Męczkowska 2002, s. 43). W wyniku analizy treści wywiadów, skoncentrowanej na znaczeniach nadawanych procesowi uczenia się, ustalono kategorie opisu, składające się na strukturę otrzymanej przestrzeni wynikowej. Badaniem zostało objętych 20 osób między 35. a 45. rokiem życia, zamieszkujących województwo kujawsko-pomorskie. W badaniu dotyczącym aktywności edukacyjnej w obszarze edukacji nieformalnej wyodrębniło się siedem form nieformalnych działań rozwojowych, takich jak: relacje interpersonalne – udział w relacjach z innym, praca zawodowa, rodzina, podróże, wolontariat i praktyki, Internet oraz czytelnictwo.

Tabela. 1. Doświadczanie fenomenu uczenia się

Kategorie opisu	Domena opisu – kryterium różnicujące	Konteksty wynikające z kondensacji fragmentów tekstu, grupowania i porównywania wypowiedzi
Uczenie się jako edukacja nieformalna i jako przestrzeń przyjazna w procesie samorozwoju to poznawanie siebie, rozwijanie się i szansa na odnalezienie pasji	<ul style="list-style-type: none"> - relacje interpersonalne udział w relacjach z innym; - praca zawodowa; - rodzina; - podróże; - wolontariat; - Internet; - czytelnictwo 	<ul style="list-style-type: none"> - odpowiedzialność społeczna i osobista; - zdolność podejmowania inicjatyw; - sukces autoteliczny; - wszechstronny samorozwój, przełamywanie, odnajdywanie, poznawanie, kształtowanie siebie i własnego ja.

Źródło: A. Szostkiewicz, *Uczenie się w średniej dorosłości i jego uwarunkowania*. Nieopublikowana praca doktorska pod kierunkiem Prof. dr hab. Ewy Przybylskiej, Wydział Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2017.

Relacje interpersonalne – udział w relacjach z innym

Pierwszą formą aktywności edukacyjnej w obszarze edukacji nieformalnej, która wyodrębniła się w analizie wypowiedzi osób uczestniczących w badaniu są relacje

interpersonalne. Dorośli mają możliwość ciągłego obserwowania innych ludzi, w różnych sytuacjach, sposobach działania i myślenia, konfrontowania umiejętności lub zdolności intelektualnych. Każdy człowiek w sytuacjach codziennych, chce, czy nie chce, musi wchodzić w relacje z innymi ludźmi (Kargul 2005, s. 86). Uczenie się poprzez udział w relacjach międzyludzkich pojawiał się w doświadczeniu badanych niebywale często. Rozmówcy wskazywali na różne sytuacje oraz momenty w swoim życiu osobistym, zwracając uwagę na wydarzenia, mające miejsce w codzienności i wiążące się z interakcją z drugim człowiekiem, a jednocześnie niosące za sobą walor edukacyjny.

Ignacy (...) Natomiast też pozyskuję wiedzę od innych źródeł, to są znajomi, którzy instruują mnie jak się posługiwać chociażby czasem, mam do tej pory problem. Natomiast moi młodszy koledzy czasami mi wyjaśniają jak się posłużyć takim czy innym urządzeniem. Myślę, że to jest też bardzo istotny taki element, gdzie się uczę. Rozmowy, dyskusje, które gdzieś tam, przy herbacie, to jest też bardzo ważne doświadczenie (...).

W przeprowadzonych badaniach kobiety w swoich wypowiedziach zwróciły uwagę na fakt, że uczą się poprzez kontakt z osobami starszymi bądź wykluczonymi społecznie. Jest on w świadomości badanych nieocenionym źródłem satysfakcji i mądrości życiowej. Tym samym otaczają ich opieką, wykazując się przy tym wysokim poziomem empatii a zarazem ucząc się od nich.

Marta (...) życie mnie uczy. Każdego dnia. Uczą mnie ludzie. Oprócz tego, zajmuję się osobami współzależnymi i uzależnionymi. Jestem terapeutką charytatywnie, od nich wiele się uczę (...).

Praca zawodowa

Praca zawodowa należy do podstawowych aktywności człowieka dorosłego. Dzięki niej człowiek jest w stanie funkcjonować poprawnie w życiu społecznym. Jednocześnie łączy ona i warunkuje zarówno rozwój osobowości jednostki, jak i jej cele, marzenia, dążenia, aspiracje i kierunki zmian. Aktywność zawodową Zdzisław Wołk definiuje jako działalność celową, skierowaną na przekształcenie dóbr przyrody i przystosowanie ich do zaspokojenia potrzeb jednostki (Wołk 2000, s. 10), z kolei Zofia Ratajczak – jako system czynności wyróżnionych i ukierunkowanych na przekształcanie otoczenia, wykonywanych względnie stale, gdy jej wykonawca ma odpowiednie kwalifikacje formalne (Ratajczak 1998, s. 451). Praca zawodowa jako forma uczenia się ma znaczenie zarówno z punktu widzenia aktywności edukacyjnej, jak i dla samego jej przebiegu. Uczenie się na stanowisku pracy coraz częściej jest elementem

edukacyjnym w życiu człowieka. Badani w swoich wypowiedziach z jednej strony zwracali uwagę na uczenie się od kolegów i koleżanek, z drugiej na uczenie się konkretnej wiedzy i umiejętności na stanowisku pracy. Osoby biorące udział w badaniu, które były czynne zawodowo, jednogłośnie stwierdzały, że świadomie uczą się od swoich kolegów i koleżanek w pracy, nierzadko przypisując interakcjom międzyludzkim duże znaczenie, jako przydatnej formie edukacji. W ten sposób nie tylko skuteczniej wdrażają się w obowiązki na stanowisku pracy, ale także traktują relacje koleżeńskie, jako rodzaj samorozwoju.

Joanna No, na pewno człowiek dużo się uczy w pracy, od innych. W pracy na szkoleniach też bardzo dużo.

Piotr Pierwsza rzecz, której się uczę, to uczę się w pracy cały czas. Zajmuję się fotografią i filmem. Głównie filmem w tej chwili i w tej branży filmowej. Mimo, że mam jakieś doświadczenie, to jednak każde kolejne zlecenie zmusza mnie do nauki.

Zatem praca zawodowa stanowi wartość samą w sobie. Bez względu na jej rodzaj jest częścią społecznej organizacji pracy i jednocześnie staje się przez to służbą dla wartości wyższego rzędu. Jest ona nie tylko źródłem wartości materialnych, utylitarnych, ale służy też realizacji wartości duchowych. Poprzez uczenie się w miejscu pracy dorosły staje się kreatywny, odpowiedzialny, kształtuje się jego osobowość, umiejętności i postawy oraz unaczyniają się możliwości (lub ich brak) etycznego i twórczego działania (Jeruszka 2008, s. 379–380).

Rodzina

Zgodnie z dominującym współcześnie podejściem badawczym rodzinę definiuje się, jako środowisko rozwoju wszystkich jej członków (dzieci i dorosłych), a związek pomiędzy rodziną a rozwojem jednostki traktuje się, jako relację nierozłączną. Rodzina stanowi zatem kontekst rozwoju wszystkich jej członków, tak dzieci, jak i rodziców, którzy znajdując się w różnych fazach swojego indywidualnego cyklu życiowego, oddziałują na siebie (Harwas-Napierała 2003, s. 11). Funkcjonowanie człowieka dorosłego w rolach rodzinnych, tj. małżeńskich i rodzicielskich, związane jest zarówno z podejmowaniem różnorodnych form aktywności, jak i wchodzeniem w szereg interakcji międzyosobowych. Pełnienie ról rodzicielskich ma znaczenie nie tylko dla rozwoju i wychowania potomstwa, ale i dla samych rodziców (Bakiera 2003, s. 47). Członkowie rodziny wchodzą ze sobą w liczne interakcje. Ich natura decyduje o wytworzeniu się między nimi specyficznych stosunków interpersonalnych. Jakość relacji zależy między innymi od umiejętności komunikowania się oraz nawiązania i podtrzymywania

kontaktu między podmiotami interakcji (Frydrychowicz 2003, s. 102). Jest to istotne dla rodziców, którzy poprzez świadome kształtowanie swojej ścieżki edukacyjnej chcą dać przykład swoim dzieciom. M. Wiatr w artykule *Rodzina jako środowisko uczące się* wyróżnia trzy poziomy uczenia się w środowisku rodzinnym. Na pierwszym z nich uczenie się przebiega w zwykłym, codziennym konstytuowaniu świata, życia, budowaniu i kształtowaniu środowiska rodzinnego. Z przynależnością do niej wiąże się zdobywanie nowych doświadczeń, umiejętności, wiedzy związanej z przejmowaniem systemów przekonań, wartości, norm i zachowań akceptowalnych w danej społeczności (Malewski 2006, s. 33–34). Drugi traktuje o przebudowaniu struktury doświadczeń jednostki w związku z ujawnieniem jej własnych przesądów, wiedzy i nieuświadomionych przekonań zintegrowanych z codziennym rutynowym działaniem (Wiatr 2003, s. 17). Wreszcie trzeci poziom dla rozważań nad uczeniem się związany jest z rozwijaną przez P. Alheita koncepcją uczenia się biograficznego (Alheit 2002, s. 15–16), który przedstawia szerszą niż tylko jednostkową koncepcję uczenia się. Procesy biograficznego uczenia się i planowania życia zależą od struktur intencjonalnych i kontekstów świata życia. Mogą sprzyjać lub utrudniać procesy kształcenia i doskonalenia. Rodzina, którą tworzą działające jednostki, stanowi jednocześnie subiektywną przestrzeń życia jednostki, tworząc zbiór połączonych jednostkowych biografii. W zależności od osadzenia ich w szerszych kontekstach społeczno-kulturowych odgrywa istotną rolę w procesach zdobywania wiedzy i kompetencji przez jej członków (Wiatr 2003, s. 18). W prezentowanych doświadczeniach rozmówców rodzina jawi się jako środowisko uczenia się. Są to refleksje dotyczące relacji interpersonalnych, jakie zachodzą w rodzinie.

Gabriela *Mojemu partnerowi nie przeszkadza to, że się uczę. Dzieciaki biorą nawet przykład, nie? Myślę, że moje dzieci to też jakoś motywuje.*

Tomasz *Uczenie w rodzinie powinno tak być mi się wydaje. Żeby dać przykład (...).*

Osoby biorące udział w badaniu często w swoich narracjach akcentowały, że poprzez podejmowanie aktywności edukacyjnej chcą nauczyć swoje dzieci umiejętności uczenia się. Wskazuje to, zatem na drugi poziom uczenia się w rodzinie, wskazany przez M. Wiatr. Jest on związany z przebudowywaniem struktury doświadczeń jednostki zawierających przesady, wiedzę oraz schematy codziennego życia (tamże, s. 17).

Podróże

Agata Wiza w swojej publikacji *Uczenie się z podróży w narracjach turystów indywidualnych (backpackersów)* zwraca uwagę, że świadomość podróżujących, która pojawia się, czasami nawet z odroczeniem, w konfrontacji z rzeczywistością, wymaga

zmiany dotychczasowego zachowania. Zyski edukacyjne będące wynikiem podróżowania są rozproszone, przenikają się, a zarazem dopełniają w wielu życiowych aktywnościach (Wiza 2013, s. 271). Jak wynika z doświadczeń osób biorących udział w prezentowanym raporcie z badania, turystyka w wymiarze edukacyjnym odgrywa istotną rolę w ich życiu. Osoby uczestniczące w badaniu podkreślały, że podejmują aktywność edukacyjną w trakcie podróży.

Katarzyna Podróże. A przez ostatni czas, ale to chyba od zawsze, moim największym hobby jest poznawanie nowych ciekawych ludzi w trakcie moich wycieczek. Zawsze się od nich dowiem czegoś ciekawego bądź pomocnego w mojej podróży.

Bartosz No podróże zawsze uczą, tak z racji tego, że trochę zdarza mi się podróżować. Najbardziej interesuje mnie wschód tam się dobrze odnajduję, za dwa miesiące wyruszam na wyprawę do Wietnamu. Wiele doświadczeń, przywożę ze sobą i przenoszę je na życie codzienne.

Na temat znaczenia podróży w procesie uczenia się i wychowania głos zabrała Olga Czerniawska, zwracając uwagę, że dzięki podróżom ich uczestnicy poszerzają swoją wiedzę i umiejętności (Czerniawska 2006, s. 85–88). Konsekwencją aktywnego przemieszczania się (jak w przypadku badanych) jest integracja środowiskowa, a poznawanie nowych obszarów stanowi czynnik dialogu kulturowego (Boczukowa 2010, s. 96).

Wolontariat i praktyki

Do kolejnych form nieformalnego uczenia się badanych zalicza się wolontariat oraz praktyki. To typy nieformalnego rozwoju, które są bezpłatne oraz przynoszą podobne korzyści. Wolontariat jest definiowany jako wkład jednostek w bezinteresowną, nieodpłatną i niezawodną działalność dla dobra lokalnej wspólnoty lub całego społeczeństwa (Górecki 1999, s. 336). Zbigniew Kwieciński analizując problemy edukacyjne w sytuacji zmiany społecznej, podkreśla pozytywną rolę społecznego zaangażowania i wolontariatu, zaznaczając, że człowiek działający w organizacjach lub indywidualnie w wolontariacie uczy się pokonywać trudności i zdobywa doświadczenie. Wolontariusz jest zaangażowany nie tylko w walkę o coś i dla kogoś, w przekonywanie innych do swoich racji, lecz także w analizowanie i ocenę potrzeb, planowanie i organizowanie działań, w pogłębienie wiedzy z różnych dziedzin. Rozbudzona aktywność zmienia jego sposób widzenia i rozumienia świata, motywuje go do dalszych działań, do rozwoju. Zatem ludzie aktywni współuczestniczą w zmianach i są odbierani jako ci, którzy mogą coś zmienić (Kwieciński 1998, s. 7). Kobiety biorące udział w badaniu uczestniczyły w wolontariacie oraz odbywały praktyki, choć ich motywacja miała dwojaki charakter. Z jednej strony była to droga podwyższenia kwalifikacji i zdobycia

nowych umiejętności, z drugiej chęć niesienia altruistycznej pomocy drugiemu człowiekowi. Warto zaakcentować fakt, że tylko kobiety uczestniczą w tego rodzaju aktywnościach.

Teresa Uczestniczyłam niedawno w praktykach w szkole specjalnej. Dzięki temu nabyłam nowe umiejętności (...).

Daniela (...) Teraz uczę się też na praktykach w przedszkolu. Mam nadzieję, że dadzą mi przepustkę do nowej pracy (...).

Gabriela (...) Do niedawna udzielałam się w wolontariacie osób niepełnosprawnych, znaczy ogólnie z dziećmi niepełnosprawnymi się zajmowałam, osobami i chodziłam też na wolontariat do hospicjum dla osób starszych. Pomoc innym daje mi wiele radości i uczy nowych umiejętności (...).

Osoby działające w wolontariacie mają szansę zdobycia doświadczenia zawodowego oraz perspektywę odbycia praktyk zawodowych. Zatem wolontariat może stanowić rodzaj kształcenia ustawicznego, którego efektem może być lepsza pozycja na rynku poprzez podniesienie kwalifikacji i kompetencji. Innymi słowy, wolontariat to proces przedłużonego i poszerzonego uczenia się, prowadzący do wzbogacania intelektu i osobowości zgodnie z jej potrzebami (Wiatrowski 2005, s. 366). Zaangażowanie się w wolontariat wynika z chęci działania zawiązanego z odpowiedzialnością, kreatywnością, umiejętnością samodzielnego myślenia i działania w grupie (Krakowiak 2012–2013, s. 197). Wolontariat i praktyki dają także szansę osobom dorosłym odnalezienia swojego miejsca w społeczeństwie, odpowiedniego do nowych możliwości i planów osobistych i/lub zawodowych.

Internet

Szóstą formą uczenia się w obszarze edukacji nieformalnej jest pozyskiwanie informacji za pomocą Internetu. W dobie współczesnych przemian społeczno-gospodarczo-technologicznych, gdzie Internet jest traktowany, jako główne źródło informacji, zaskakująco mała część osób uczestniczących w badaniu zadeklarowała, że zasoby Internetu traktują, jako źródło wiedzy.

Sławomir (...) najczęściej tej wiedzy szukam w Internecie. Chociaż w Internecie nie zawsze można znaleźć rzetelne informacje. A jeśli chodzi o taką wiedzę ogólną co czegoś potrzebuję, czegoś nie wiem, a chciałbym wiedzieć to Internet bardziej.

Bartosz Jeżeli chodzi o hobby to siedzę w necie. Siedzę w necie i czytam, co chciałbym zwiedzić. Proste. A potem biorę urlop i jadę.

Respondenci w swoich wypowiedziach również stwierdzali, że są tradycjonalistami i poszukują informacji w encyklopediach, książkach czy czasopismach. Wskazywali również na brak umiejętności technicznych związanych z obsługą komputera. Jedynie osoby z wykształceniem średnim i wyższym są biegłe w sferze wirtualnej, dysponując wiedzą, w jaki sposób korzystać z elektronicznych zasobów informacji.

Czytelnictwo

Uczenie się poprzez tradycyjne czytanie książek oraz czasopism specjalistycznych jest domeną osób z wykształceniem wyższym. Zdecydowana mniejsza część osób uczestniczących w badaniu podkreślała że czyta głównie książki pogłębiające wiedzę z obszaru swoich zainteresowań. Z kolei po czasopiśmie sięgają głównie w celu uzyskania bieżących, branżowych informacji.

Wanda (...) książki i takie tam inne czasopisma.

Sławomir A jeśli mam jeszcze jakieś wątpliwości to staram się to zgłębiać innymi torami. Jakaś fachowa literatura, książki. Zależy, o jaką wiedzę chodzi. Jeśli chodzi o zawodową, to w czasopismach.

Ignacy (...) czytam też książki. Chętnie sobie wypożyczam i w wolnym swoim czasie, od obowiązków zajmuję się takimi rzeczami. Więc staram to sobie jakoś zorganizować. Na takiej zasadzie, że zajmuję się nie tylko, znaczy się, może to jest tak przy okazji, bo nie jest kwestią tego, że ja planowo zgłębiam swoją wiedzę, tylko to wynika z mojego zainteresowania, mojego zamilowania, a przy okazji poszerzam sobie wiedzę z tego zakresu (...).

Edukacja nieformalna – próba definicji

Zasób wiedzy na temat uczenia się nieformalnego nieustannie się rozszerza. Debata na temat aktywności edukacyjnej w życiu codziennym zaowocowała dziesiątkami interpretacji i niezliczonymi próbami nadawania pojęciu edukacja nieformalna sensu i znaczeń. Próby jego definiowania pojawiają się zarówno w życiu politycznym i gospodarczym, jak i w naukach społecznych oraz humanistycznych. Przedstawiciele nauki interesuje jednak przede wszystkim, fenomen uczenia się nieformalnego, jego geneza oraz pola uczestniczenia w nim zwłaszcza osób dorosłych (Przybylska, Wajsprych 2018, s. 79). W świetle literatury przedmiotu oraz badań empirycznych uczenie się w obszarze edukacji nieformalnej to przestrzeń, która jest przyjazna w procesie samorozwoju. Do aktywności edukacyjnej podejmowanej przez osoby dorosłe dochodzi

w konkretnych sytuacjach, miejscu oraz czasie. Zatem uczenie w obszarze edukacji nieformalnej może być związane np. z sytuacjami kryzysowymi (np. choroba), zawodowymi (zmiana pracy, awans), rodzinnymi (macierzyństwo) etc. Podejmowanie aktywności edukacyjnej w obszarze edukacji nieformalnej również uzbraja osobę dorosłą w poczucie odpowiedzialności społecznej i osobistej za proces, w którym świadomie uczestniczy. Dzięki temu dorosły może zarówno podejmować, jak i organizować różnego rodzaju inicjatywy lub projekty edukacyjne. Podejmowanie aktywności edukacyjnej w obszarze edukacji nieformalnej jest dla osób dorosłych sukcesem autotelicznym. Uczestnictwo dorosłych w edukacji nieformalnej charakteryzuje się również pojawianiem się silnie widocznej motywacji wewnętrznej, której źródłem jest pojawienie się potrzeby edukacyjnej, a odniesiony sukces edukacyjny – jest sam w sobie ważny dla dorosłego ucznia. Podjęcie aktywności edukacyjnej przez osobę dorosłą sprzyja jej wszechstronnemu samorozwojowi dzięki temu, że uczestniczy ona w następujących formach uczenia się:

- udział w relacjach z innym,
- praca zawodowa,
- rodzina,
- podróże,
- wolontariat i praktyki,
- Internet,
- czytelnictwo
- i inne.

W związku z wielością form uczenia się, które można zaliczyć do obszaru edukacji nieformalnej, gdzie człowiek dorosły podejmuje aktywność edukacyjną, Unia Europejska podjęła wyzwanie dotyczące próby, która ma na celu weryfikację oraz walidację nabytych kompetencji w procesie uczenia się przez całe życie. Pojawiający się termin „walidacja” oznacza w tym kontekście *proces potwierdzania przez upoważniony organ, że dana osoba uzyskała efekty uczenia się mierzone zgodnie z odpowiednimi standardami* (Rada UE, 2012). Zatem jest to *wieloetapowy proces sprawdzania, czy – niezależnie od sposobu uczenia się – kompetencje wymagane dla danej kwalifikacji zostały osiągnięte* (IBE 2013, s. 65). Walidacja efektów kształcenia, tj. wiedzy, umiejętności i kompetencji uzyskanych poprzez uczestnictwo w wymienionych formach uczenia się w obszarze edukacji nieformalnej, mogłoby ułatwić poruszanie się osób dorosłych w życiu codziennym oraz zawodowym. Uznanie ich byłoby istotne z trzech powodów: (1) wzrostu poziomu zatrudnienia i mobilności pracowniczej; (2) pobudzenie motywacji wewnętrznej, zwłaszcza wśród osób pochodzących z grup defaworyzowanych pod względem społeczno-ekonomicznym lub osób posiadających niskie kwalifikacje; (3) wykorzystywanie kompetencji nabytych w obszarze edukacji nieformalnej i wykorzystywanie ich w np. w pracy zawodowej. W państwach członkowskich Unii Europejskiej trwają przygotowania do wdrożenia procedur walidacyjnych. W ostatniej nocy informacyjnej wydanej przez Europejskie Centrum Rozwoju Kształcenia Zawodowego

Ramy Kwalifikacji w Europie – postępy w 2017 roku wynika, że w coraz większym stopniu uczenie się w obszarze nieformalnym jest traktowane podobnie jak aktywność edukacyjna w pozostałych obszarach. Siedemnaście państw UE przyjęło rozwiązania dotyczące walidacji, które umożliwiają ocenę umiejętności i kompetencji zdobytych w sposób nieformalny w świetle standardów stosowanych w kształceniu formalnym (Europejskie Centrum Rozwoju Kształcenia Zawodowego, 2017). Pomimo że wdrożono szereg procedur i innowacyjnych rozwiązań dotyczących walidacji w obszarze edukacji nieformalnej, temat jest aktualny w polityce edukacyjnej w Polsce oraz Europie. Niemniej nie idą za tym odczuwalne zmiany, które bezpośrednio dotyczą poszczególnych jednostek na ich ścieżkach karier zawodowych i samorozwojowych.

Resumując powyższe rozważania dotyczące aktywności edukacyjnej dorosłych w obszarze edukacji nieformalnej, można stwierdzić, że jej aktualność jest ważna przynajmniej z trzech powodów: (1) dotyczy codzienności, w której każdy dorosły egzystuje; (2) nierozzerwalnie związana jest z koncepcją uczenia się przez całe życie, z kolei ta daje gwarancje odnalezienia się w zmieniającej rzeczywistości; (3) człowiek dorosły uzyskuje możliwość nabycia kompetencji i umiejętności poza formalnym system kształcenia, dając tym samym osobom, które z różnych przyczyn losowych (bieda, wychowywanie dzieci, opieka nad osobą chorą, inne sytuacje kryzysowe) nie mogły podejmować uczenia się w formalnym systemie edukacji, szanse na podniesienie jakości życia. Zatem te trzy postulaty są na tyle użyteczne, że dyskusja nad edukacją nieformalną powinna permanentnie towarzyszyć człowiekowi dorosłemu w jego całonocnej drodze edukacyjnej.

Bibliografia

- ALHEIT P., 2002, *Podwójne oblicze całożyciowego uczenia się: dwie analityczne perspektywy „cichej rewolucji”*, *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja* nr 2(18).
- BOCZUKOWA B., 2010, *Jak kształcić dorosłych. Refleksje andragoga*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- BAKIERA L., 2003, *Rodzicielstwo a rozwój dorosłych w wieku średnim*, [w:] B. Harwas-Napierała (red.), *Rodzina a rozwój człowieka dorosłego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- Czerniawska O., 2006, *Podróż i jej funkcje edukacyjne. Wokół miniwykładów Leszka Kołakowskiego*, *Edukacja Dorosłych*, nr 3.
- FIELD J., 2003, *Badania nad całożyciowym uczeniem się dorosłych: tendencje i perspektywy w świecie anglojęzycznym*, przeł. A. Molska, *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, nr 1.
- FRYDRYCHOWICZ S., 2003, *Komunikacja interpersonalna w rodzinie a rozwój osób dorosłych*, [w:] B. Harwas-Napierała (red.), *Rodzina a rozwój człowieka dorosłego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- GERLACH R. (red.), 2008, *Praca człowieka w XXI wieku. Konteksty – Wyzwania – Zagrożenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.

- GIORGI A., 2003, *Fenomenologia i badania psychologiczne*, przeł. S. Zabielski, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok.
- GÓRECKI M., 1999, *Wolontariat*, [w:] D. Lalak, T. Plich (red.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Wydawnictwo Żak, Warszawa.
- IBE, 2014, *Walidacja efektów uczenia się uzyskanych poza systemem edukacji formalnej jako nowe wyzwanie dla polityki na rzecz uczenia się przez całe życie*, Wydawnictwo Instytutu Badań Edukacyjnych, Warszawa.
- JERUSZKA U., 2008, *Nie można bez pracy wychowywać człowieka kreatywnego i odpowiedzialnego*, [w:] Gerlach R. (red.), *Praca człowieka w XXI wieku. Konteksty – Wyzwania – Zagrożenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- KARGUL J., 2005, *Obszary pozaformalnej i nieformalnej edukacji dorosłych. Przesłanki do budowy teorii edukacji całościowej*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu, Wrocław.
- KAUFMANN K., 2016, *Beteiligung am informellen Lernen*, [w:] M. Rohs (Hrsg.), *Handbuch informelles Lernen*, Springer VS, Wiesbaden.
- KRAKOWIAK P., 2012–2013, *Wolontariat narzędziem wsparcia społecznego i edukacji w cyklu życia*, Rocznik Naukowy Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy. Transdyscyplinarne Studia o Kulturze (i) Edukacji, Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy, nr 7–8.
- KWIECIŃSKI Z., 1998, *Kłopoty edukacyjne w sytuacji zmiany społecznej*, [w:] *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności. III Ogólnopolski Zjazd Pedagogiczny*, Poznań.
- MALEWSKI M., 2002, *Edukacja dorosłych w pojęciowym zgiełku. Próba rekonstrukcji zmieniającej się racjonalności andragogiki*, [w:] *Edukacja dorosłych w erze globalizmu*, Biblioteka Edukacji Dorosłych, t. 25, Płock.
- MALEWSKI M., 2006, *W poszukiwaniu teorii uczenia się ludzi dorosłych*, *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, t. 34, nr 2.
- MĘCZKOWSKA A., 2002, *Od świadomości nauczyciela do konstrukcji świata społecznego. Nauczycielskie koncepcje wymagań dydaktycznych a problem rekonstrukcyjnej kompetencji ucznia*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- MĘCZKOWSKA A., 2003, *Fenomenografia jako podejście badawcze w obszarze studiów edukacyjnych*, *Kwartalnik Pedagogiczny*, nr 3.
- NAWRAT D., 2013, *Jak uczą się dorośli? Wybrane uwarunkowania uczenia się dorosłych*, *Edukacja Dorosłych*, nr1.
- NAWRAT D. i in., 2009, *Family Compass. Assessing and Validating Family Competences*, Higher Institute for Family Sciences, partner in the HUBrussel, Brussel.
- NOWACKA L. (red.), 2010, *Edukacja formalna i nieformalna w procesie rozwoju kapitału ludzkiego*, Racibórz.
- PIEKARSKI J., TOMASZEWSKA L., GŁOWALA A. (red.), 2012, *Edukacja jako całościowe doświadczenie*, Wydawnictwo Państwowej Szkoły Zawodowej w Płocku, Płock.
- PRZYBYLSKA E., NUISSL E., 2016, *Lifelong learning: History and the present state of politically-educational concept*, *Studia Pedagogica Ignatiana*, nr 4(19).
- PRZYBYLSKA E., WAJSPRYCH, D., 2018, *Uczenie się i rodzina. Perspektywa andragogiczna*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa.
- Ratajczak Z., 1998, *Praca. Psychologiczna analiza pracy*, [w:] W. Szewczuk (red.), *Encyklopedia psychologii*, Warszawa.
- SZOSTKIEWICZ A., 2017, *Uczenie się w średniej dorosłości i jego uwarunkowania*. Nieopublikowana praca doktorska pod kierunkiem Prof. dr hab. Ewy Przybylskiej, Wydział Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.

- TOUGH, A., 1971, *The adult learning projects*, Ontario Institute for Studies in Education, Toronto.
- TUROS L., 1999, *Andragogika ogólna*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
- WIATR M., 2013, *Rodzina jako środowisko uczące się*, Pedagogika Społeczna, R. XII, nr 2(48).
- WIATROWSKI Z., 2005, *Podstawy pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- WIZA A., 2013, *Uczenie się z podróży w narracjach turystów indywidualnych (backpacersów)*, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego Poznań.
- WOLK Z., 2000, *Kultura pracy*, Wyższa Szkoła Zawodowa Administracji Publicznej w Sulechowie, Sulechów.
- WOREK B., 2018, *Bilans Kapitału Ludzkiego – Edycja II*, Kraków.

Netografia

- EUROPEJSKIE CENTRUM ROZWOJU KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO, 2017, *Ramy Kwalifikacji w Europie. Postępy w 2017 r.* Pobrane z: http://www.cedefop.europa.eu/files/9127_pl.pdf (dostęp: 09.04.2019).
- GLÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY, 2016, *Kształcenie dorosłych w 2016 roku*. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/ksztalcenie-doroslych-w-2016-roku,14,1.html> (dostęp: 10.04.2019).
- MAKING A EUROPEAN AREA OF LIFELONG LEARNING A REALITY, 2001, Komunikat Komisji Europejskiej, COM. Pobrane z: http://viaa.gov.lv/files/free/48/748/pol_10_com_en.pdf (dostęp: 14.04.2019)
- RADA UNII EUROPEJSKIEJ, 2012, *Zalecenie Rady w sprawie walidacji uczenia się pozaformalnego i nieformalnego*. Pobrane z : [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012H1222\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012H1222(01)&from=EN) (dostęp: 10.04.2019)

Educational activity of adults in the field of informal education

The aim of the article is to identify and describe forms of educational activity undertaken by adults in the field of informal education. The argument is based on the author's research in the context of contemporary discourse on informal education.

Keywords *lifelong education, informal education, forms of educational activity*